

סעודה שלישית

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה: (שמות טז, כה)

המקור

(שבת קיז, ב) תנו רבנן כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש, רבי חידקא אומר ארבע. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו (שמות טז) "ויאמר משה אכלהו היום", "כי שבת היום לה'", "היום לא תמצאוהו בשדה", רבי חידקא סבר הני תלתא לבר מאורתא, ורבנן סברי בהדי דאורתא.

שכר האוכל שלש סעודות

עוד איתא התם (שבת קיח, א) אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג. מחבלו של משיח כתיב הכא יום וכתוב התם הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום וגו', מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתוב התם יום עברה היום ההוא, ממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתוב התם ביום בא גוג.

דאורייתא או דרבנן

כתוב בשו"ע (קצא, א) שיהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית. וכתב המשנ"ב וז"ל וכדאיתא בגמרא, חייב אדם לאכול ג' סעודות בשבת, ואסמכוהו אקרא דכתיב ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה וכו'.

אמנם הערה"ש הביא דברי הלבוש שכתב שהם מן התורה, כדכתיב תלתא היו. וכתב עליו הערה"ש שאפילו אם נאמר שאינן ממש מן התורה, מ"מ וודאי מתקנת משה רבינו הם, שכן קיבל מסיני, והם מרמזים נגד ג' אבות, נגד תורה נביאים וכתובים, ובשעה שניתן להם המן ניתן להם על ג' סעודות כדאיתא במכילתא שהביא כאן הטור. ודברים גדולים ונוראים תלויים בג' סעודות אלו ומבוארים בזהר בכמה מקומות.

"תיתי לי"

עוד איתא התם (שבת קיח, ב) אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת. וכבר הקשה החיד"א (פתח עינים שם) ד"תיתי לי" היינו שהיה עושה דבר נוסף חסידות או זהירות, וק' מאי חסידות או זהירות איכא בקיום ג' סעודות דחייב מדינא הוי.

ומביא שתוס' (ריש בכורות) כתבו בשם ר"ת דלא היו נזהרין משלש סעודות, מדקאמר בסוגיין תיתי לי דקיימית ג' סעודות משמע דכלן לא היו נזהרין עכ"ל. אמנם הדבר קשה בדבר שהוא חיוב מהדין לומר שלא היו נזהרים כלם. וצ"ל דגם האמוראים לא היו נזהרים לקיים ג' סעודות, דלכן רב נחמן אמר תיתי לי דקיימית ג' סעודות, דאי אמרת דכל תופסי התורה מקיימין מאי רבותיה דר"נ, הא כל יודע ספר מקיימין, אלא מוכרח דגם הרבה חכמים לא היו מקיימין, ולזה אתא ר"נ ואמר תיתי לי דקיימית, וזהו דבר קשה לומר על החכמים דלא עבוד חיוביהו ונכשלים בזה.

קבלת שבת מוקדם

ותי' החיד"א בכמה דרכים. א) דידוע דכתב ספר חסידים דהמתפלל ערבית שבת מבעוד יום ומקדש וסועד צריך שיאכל כזית בלילה ממש, והרב עולת שבת (סימן רס"ז) תמה עליו דתוספת שבת דאורייתא. ויש להזק דבריו שהרי לכו"ע מקדש מבעוד יום, וכתוב "זכור את יום השבת", ואפילו דכתיב יום השבת מקדש דתוספת שבת דאורייתא. וא"כ אפשר דמדינא דמקדש וסועד מבע"י יצא י"ח סעודת שבת דתוספת שבת דאורייתא, אמנם ר"נ מטעם דת חסידות היה נזהר לאכול כזית בלילה ממש, והיינו דקאמר תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת דייקא,

דגם סעודה ראשונה השתדלתי לקיים בשבת עצמו בעצומו של יום, ולא רציתי להפטר בסעודה מבעוד יום בתוספת שבת.

קידוש מבעוד יום

[מה שהק' החיד"א מקידוש, יש לדחות על פי מש"כ הרמב"ם (שבת כט, יא) וז"ל יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדין היא שבת, שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט].

מיני תרגימה

עוד תי' על פי מש"כ הפוסקים דסעודה שלישית יכול לעשותה במיני פירות, וי"ל שר"נ הקפיד לאכול פת.

ועי"ש שמפלפל בדברי המ"מ (פרק ל) שכתב וז"ל ונחלקו המפרשים האחרונים אם יכול להשלימם במיני פירות, ודעת ר"ת דלא, וכן נראה מדברי רבינו עכ"ל. והעיר החיד"א שהפוסקים כתבו בשם ר"ת דיוצא בסעודה שלישית בפירות.

ובעיקר דברי המ"מ כתב החיד"א שהוא הבין שדבריו קאי על סעודה ג' לבד, והיינו דקאמר אם יכול להשלימן, כלומר בתשלום הג' סעודות, שהוא יכול להשלים לשלש הסעודות באכילת פירות. אבל הביא דברי שער המלך (סוכה ו, ז) שכוונת המ"מ דלדעה זו כל הג' סעודות יכול לעשותן בפירות, והביא מהרשב"א שכתב בפ' כל כתבי דיש אומרים דאפילו אי עביד ג"ס הללו במיני תרגימה יצא. ותמה עליהם מסוגית פרק ג' שאכלו דאם טעה בברכת המזון חוזר בשבת ויו"ט דחייב לאכול פת.

החיד"א מאריך ומסיק דיותר נראה לפרש בדברי המ"מ דקאי על סעודה שלישית, ומה שהביא בשם הרשב"א כתבהחיד"א שהוא ט"ס וכונתו דוקא על סעודה ג', הראיה שהרשב"א עצמו (ברכות מט, א) רק הביא דברי ר"ת דסעודה ג' יכול לקיימה בפירות. וסברא זו דכל הג' סעודות יכול לקיים בפירות לא נמצאת בראשונים, והיא הפך הסוגיא דפ' שלשה שאכלו.

ולכל הדברות האיכא כמה רבוואתא דסעודה ג' יכול לקיימה בפירות, ואפשר דזה רמז בדבריו ר"נ תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת, בהדא מחתא מחתינהו דכלן מקיימן בלחם, ולא חילק בין הג' לתרי קמייתא.

סעודה שלימה

עוד תי' החיד"א דרב נחמן לא היה פוטר עצמו בדבר קל, אלא מזדרז לקיימן בסדר נכון ואופן נאות, ולא כיוון להנאת עצמו ח"ו רק כל עצמו וכונתו לכבוד שבת. וזה מרומז במה שאמר תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת, כי ראיות לקרוא להן סעודות.

אכילה גסה

ויש בנותן טעם להביא דברי האבודרהם (דיני שלש סעודות), דהנה כתוב בשו"ע (או"ח רצא, א) יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית, ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה. ואם א"א לו כלל לאכול אינו חייב לצער את עצמו. "והחכם עיניו בראשו" (קהלת ב, יד) שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר, כדי ליתן מקום לסעודה שלישית. מבואר שהיות ויש חיוב לאכול סעודה שלישית, לכן עליו ליזהר לא למלא כריסו בסעודת הבוקר כדי שישאר מקום בבטנו לאכילת סעודה שלישית.

רדיפות אחרי אוכל

אבל באבודרהם מבואר הפוך, וז"ל כתב הרב ר' משה כהן שזה שחייבו לאכול שלש סעודות בשבת, מפני שהאוכל אכילה גסה יצטרך להרחיק זמן האכילה שאחריה, וכשיראה שהיא מצוה לאכול שלש סעודות לא יאכל בשום סעודה מהם כי אם בשיעור שיוכל לאכול בהגיע זמן הסעודה שאחריה, נמצאו כל סעודותיו לשם מצוה ולשובע נפשו, וישאר לבו פנוי לעסוק בדברי תורה. ונמצא כובש יצרו בסלקו האוכל מלפניו בעודו תאב לו. וכשיעשה זה ביום המנוחה כל שכן שיעשה ביום המלאכה, שלא יכבד האוכל עליו לבטלו ממלאכתו. וכן אמרו

בברכה על הכוס ונותן עיניו בו שלא יסיח דעתו ממנו, להראות שצריך לחשוב שהותר לו לשתות היין לצורך המצוה ולברך עליו את השם, וכשיהיה בלבו כך לא יבא להשתכר ממנו.

חולי

עוד תי' שכוונת ר"נ על התמדת ותדירות המצוה, גם במקום חולי או כאיבים, שהיה פטור מחמת אונס, ואפ"ה היה מזדרז לקיים מצות שלש סעודות. והיינו דקאמר דקיימית שלש סעודות בשבת בכל עת.

סעודה גדולה

עוד תי' דאפשר דר"נ היה עשיר ובחול לא נהנה מהעולם הזה, ולפי אוכלו מכניסו לקיום הנפש בלבד, משא"כ בג' סעודות הפליא לעשות לערוך "שלחן מלכים". גם זה רמוז במה שאמר שקיים ג' סעודות בשבת דוקא לאפוקי בימי החול שהסתפק במועט ולא שמה סעודה. וכבר כתב רבינו האר"י זצ"ל כי בחול כל היתר לכדי חייו וקיום גופו הולך הוא לסט"א. ור"נ היה זהיר למעט בחול ולהרבות בשבת.

זמן סעודה שלישית

איתר במתניתין (שבת קיז, ב) מצילין מזון שלש סעודות הראוי לאדם הראוי לבהמה לבהמה, כיצד נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מצילין מזון שתי סעודות, במנחה מזון סעודה אחת, רבי יוסי אומר לעולם מצילין מזון שלש סעודות.

מבואר שזמן סעודה ראשונה בלילה, סעודה שניה בבוקר, וסעודה שלישית ב"מנחה". אבל למעשה נחלקו הראשונים בזמן אכילת הג' סעודות.

כבר הזכרנו דברי הרשב"א שהביא שיטת הבה"ג שיכול לקיים סעודה ב' וג' ע"י שמפסיק סעודת הבוקר לשנים. ויש בדבריו שני חידושים, א' שיכול לקיים סעודה שלישית בבוקר, ב' שיכול להפסיק סעודת שחרית בברכת המזון, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה.

בשו"ת הרא"ש (כלל כב סימן ד) מסכים עם הבה"ג בחדא, וחולק עליו בחדא. וז"ל ועל ששאלת בסעודה שלישית אם יכול לעשותה מיד אחר סעודת שחרית שיפסיק בסעודה ויברך, אני ראיתי את רבותי נוהגין, וכן אני נוהג אחריהם כשנמשכה סעודת שחרית עד שבע שעות שכבר הגיע זמן המנחה, שמפסיקין סעודתן ומברכין ברכת המזון ונוטלין ידיהם ומברכין המוציא, דאל"כ כיון שנמשכה כל כך זמן הסעודה לא היו יכולין לאכול סעודה שלישית אלא באכילה גסה. אבל קודם זמן המנחה אין לאכול סעודה שלישית.

ומביא כמה ראיות שא"א לאכול סעודה שלישית בבוקר, א' דתניא (שבת דף קיח) מדיחים כלים בשבת לאותה שבת, כיצד קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית מדיחן לאכול בהן במנחה, מן המנחה ולמעלה שוב אינו מדיח. ב' דתנן נמי התם מצילין מזון שלש סעודות, כיצד נפלה דליקה בליל שבת מצילין מזון שלש סעודות בשחרית מזון שתי סעודות במנחה מצילין מזון סעודה אחת. ג' מההיא דפסחים (דף יג) י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות, ואם היה יכול לאכול סעודה שלישית קודם חצות היה לו לשייר מזון שלש סעודות.

אבל הראיה השלישית דחה הרא"ש דאפילו אם יפסיק סעודת הבקר לשתיים, מכל מקום די לו בכדי סעודה א', תרתי כריסי לית ליה, ובמזון סעודה א' יספיק לו בין יאכלוהו בהפסק בין שלא בהפסק.

ברכה שאינה צריכה

ממשיך הרא"ש שכשהוא מפסיק מן המנחה בסעודתו ומברך ברכת המוציא אין כאן משום מרבה ברכות שלא לצורך, כיון שהוא מפסיק מפני כבוד השבת לקיים סעודה שלישית. ודוגמא לדבר היה יושב ואוכל וקדש עליו

היום שמפסיק ומברך ברכת המזון, ומקדש וחוזר ואוכל. ביאור דבריו שברכה לבטלה אין כאן שבירך ברכת המזון, ואילו משום ברכה שאינה צריכה גם אין, שהרי יש כאן צורך, והוא שיהיה לו ג' סעודות. וכן מבואר בכמה מקומות שאם מברך כדי לצאת מן הספק אין זה ברכה שאינה צריכה, דוגמא מה שמצינו לענין ברכה על שתייה בתוך הסעודה, דאיתא בשו"ע (או"ח קעז, ז) שאם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה, ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו, אבל מים או שאר משקים לא חשיבי, ואינם טעונים ברכה ... וי"א לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם. והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו.

שיהיה ניכר ג' סעודות

ועי' בריטב"א שאע"פ שדוחה הראיות של הראשונים נגד הבה"ג, אבל בכל זאת כתב שהדין עם התוספות, א' כיון דנפקא לן ג' סעודות מדכתיב תלתא יום, סעודות חלוקות בעינן שיהא ניכר מעלת השבת, ב' שאם אתה אומר שיפסיק בברכת המזון באמצע סעודתו בעוד שהיה בדעתו לאכול ממנו, הוה ליה כמרבה בברכות שלא לצורך לומר המוציא וברכת המזון שתי פעמים במעמד אחד, ואיכא משום ברכה שאינה צריכה שעובר משום לא תשא, ואם אחר שאכל סעודתו ודי ספקו, הוה ליה סעודה שלישית באכילה גסה ואין זה עונג וכבוד שבת, אלא ודאי חילוק סעודות בעינן כדברי התוספות.

ברכה לבטלה וברכה שאינה צריכה

ויש בדבריו חידוש גדול, שהרי רגילים להבין שיש הבדל בין "ברכה שאינה צריכה", ל"ברכה לבטלה". ש"ברכה לבטלה" הוא ברכה במקום שאינו חייב לברך, כגון אם בירך פעמיים על אותו אוכל, ואז עובר משום "לא תשא". אבל ברכה שאינה צריכה היינו שהיה יכול להסתדר בלי הברכה, אבל עכשיו כשמברך שפיר חייב לברך, ואינו עובר משום "לא תשא". והדוגמא לברך על משהו לפני הסעודה, שאם המתין עד שהתחיל הסעודה לא היה חייב לברך, אבל עכשיו שהקדים בירך ברכה "מיותרת" אבל לא "לבטלה", שהרי כשבירך הברכה היה עליו חיוב לברך, אלא שהיה לו אפשרות ליפטר בברכה אחרת.

ברכה שאינה צריכה כדי לברך "מאה ברכות"

כתב הרמב"ם (תפילה ז, טו) בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות, וכן אם לא נתחייב בשאר הימים בכל הברכות האלו, כגון שלא ישן כל הלילה ולא התיר חגורו ולא נכנס לבית הכסא וכיוצא באלו, צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות. ממשיך הרמב"ם (שם טז), כיצד אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו, וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו, ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום.

וכבר העיר הלחם משנה שמסתימת לשון הרמב"ם משמע דהכי קאמר שיאכל תחלה מעט מן הפרי ויברך ברכה אחרונה, ואח"כ מאותו הפרי עצמו יאכל מעט, וקשה שהרי אסור לגרום ברכה שאינה צריכה, אע"פ שאין כאן שאלה של ברכה לבטלה, שהרי בירך ברכת המזון ואם רוצה לאכול שוב חייב לברך, אבל יש כאן משום ברכה שאינה צריכה. ותי' הלח"מ שהרמב"ם ודאי לא קאמר אלא שאם אכל ירק ולא היה בדעתו לאכול יותר בעת ההיא, כשיעבור אותו העת צריך שיחזור ויאכל מאותו פרי כדי להשלים, והשתא לא הוי גורם בברכות, שכשאל תחלה ויברך לבסוף לא היה בדעתו לאכול יותר.

אבל אין זה דעת כל הפוסקים, דהנה השו"ע (או"ח סימן רטו) פסק שכל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. ועי' במג"א (סק"ו) שמרבה להוכיח שלא לבד שאסור לברך ברכה לבטלה, אלא שאסור ג"כ לברך ברכה שאינה צריכה, היינו היכא שהאפשרות בידו למעט בברכות, חייב לעשות כן. עי"ש שהוכיח ממס' יומא (ע, א) שלפי ר"ל הכהן גדול קורא מחומש במדבר בע"פ, משום שאם יוציא עוד ס"ת יצטרך לברך עליו, אע"פ שבוודאי אינו ברכה לבטלה, אלא שיש עצה

בלי זה, והוי גורם ברכה שאינה צריכה.

אח"כ מביא דברי השל"ה הק' (מסכת שבת פרק נר מצוה) וז"ל כתבו הפוסקים (טוש"ע סי' מו, ג וסי' רצ, א) שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ובשבתות וימים טובים שאין בהם כל כך ברכות, משלים אותן במיני פירות, כן פשוט במנחות (מג, ב) ומפני זה הטעם אומר אני, כי טוב הוא שכשיבואו פירות בשבת בתוך הסעודה, שיאחר לאכול מהם עד אחר ברכת המזון, כי ישתכר בזה ברכה אחרונה. אבל בחול לא יעשה כן, משום ברכה שאינה צריכה, וקל להבין. היינו שכדי להשלים מאה ברכות, לא מקרי "אינה צריכה" דצריכה וצריכה היא.

והקשה עליו המג"א דהא הגמרא (יומא ע, א) ביה"כ מיירי, וחסר ממנין מאה ברכות, (אז למה אסור להוציא עוד ספר תורה ויחזור ויברך). ועוד הק' המ"א שבתוס' (שבת קי"ח) כתבו דאסור לחלק סעודת שחרית לשנים, כדי לקיים ג' סעודות משום דגורם ברכה שאינה צריכה, ואף דלא קי"ל הכי היינו משום סעודה ג', אבל משום ק' ברכות אסור לו לברך ברכה"מ ולחזור ולברך ברכה ראשונה.

ובאמת דברי המג"א צ"ב, למה כדי לקיים מצות סעודה שלישית מקרי "צריכה", ואילו לקיים מצות אמירת מאה ברכות לא מקרי "צריכה".

אבל כתב המג"א עפ"י דברי הר"מ גלאנטי (סי' ל"ח) שיכול לצוות לבני ביתו שלא להביא כל הפירות לפניו בבית אחת. וצ"ע מה תקנו בזה, הרי סוף כל סוף יש כאם ברכה שאינה צריכה.

סעודה שלישית ביו"ט שחל במוצ"ש

ראיתי בעלון "בית נאמן" שכתוב שהיכא שיו"ט חל במוצאי שבת, שאפילו מי שאין דרכו להתפלל "מנחה גדולה", יתפלל מנחה גדולה כדי שיוכל לאכול סעודה שלישית אחרי תפילת מנחה, ולפני מנחה קטנה.

ולענ"ד אין זה נכון, ועדיף להתפלל מנחה קטנה ואח"כ לאכול כביצה ויותר (עם לפתן או חתיכת דג), ויצא ידי"ח סעודה שלישית, בלי שיעבור על האיסור לקבוע סעודה ע"ש ועיו"ט, וגם יתפלל בזמן שאינו "בדיעבד".

ואפילו אם אינו רוצה לאכול אחרי מנחה קטנה, נראה שעדיף לאכול סעודה שלישית לפני תפלת מנחה, מלהתפלל מנחה גדולה.

זמן מנחה

כתב הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים ג, ב) כבר אמרנו שתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנו זמנה, ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה והיא הנקראת מנחה קטנה, ולפי שבערב הפסח שחל להיות בערב שבת היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה, אמרו שהמתפלל מאחר שש שעות ומחצה יצא, ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובה וזו היא הנקראת מנחה גדולה. מבואר בדבריו שעיקר זמן תפלת מנחה היא מזמן מנחה קטנה, אלא שאם התפלל מזמן מנחה גדולה יצא.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח רלג, א) וז"ל מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא. ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע.

וכתב המשנ"ב (ס"ק א) דתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה, וזמן שחיטתו מדאורייתא התחלתו אחר שש שעות ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום, ורק משום כדי שיהיו יכולין להקריב קרבנות יחיד מקודם, [שאחר התמיד של בין הערבים אסור להקריב שום קרבן], לכן היו מאחרין הקרבנות בכל יום עד ט' שעות ומחצה, לבד מערב פסח שחל להיות בע"ש שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה, וע"כ עיקר זמן תפלת המנחה לכתחלה הוא מט' ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין בכל יום. ומ"מ אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא אחרי דעיקר זמנו של תמיד מדאורייתא מתחיל מאותו זמן. ויש מהראשונים שמקילין לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה, ועכ"פ אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור, ואם

ימתין על מנחה קטנה לא יהיה לו מנין לכו"ע מותר להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה. [ומה"ט כתוב ב"לוח א"י" שע"פ שחל להיות בשבת יתפלל "מנחה גדולה", משום דאז באמת הקריבו התמיד בשש ומחצה].
ויש לדון א"כ האם כדי שיאכל סעודה שלישית אחרי תפלת מנחה, די בזה כדי להתפלל מנחה בזמן של בדיעבד.

זמן אכילת סעודה שלישית

כתוב בשו"ע (או"ח רצא, ב) זמנה (של סעודה שלישית) משיגיע זמן המנחה, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית. וכתב הרמ"א די"א דאסור לשתות מים בין מנחה למעריב בשבת, דאז חוזרים הנשמות לגיהנם, וע"כ אין לאכול סעודה שלישית בין מנחה למעריב, אלא יאכל אותה קודם מנחה. וי"א דיותר טוב להתפלל מנחה תחלה, וכן נוהגים לכתחלה בכל מדינות אלו, ומ"מ אין לשתות מים מן הנהרות, אבל בבית שרי וכ"ש שאר משקין דשרי.

מקורו הוא ברמב"ם הובא בטור (או"ח רצא) וז"ל הטור, הרמב"ם ז"ל כתב הולך לביה"מ וקורא עד המנחה, ומתפלל מנחה, ואח"כ קובע סעודה. ונראה דהכי עדיף טפי דכיון שהגיע זמן המנחה אסור לאכול עד שיתפלל.

ועי' במשנ"ב (רצא ס"ק י) שמביא דברי הטור שה"ט שאין לאכול סעודה שלישית לפני תפלת מנחה משום דאסור לאכול עד שיתפלל, והדעה הראשונה ס"ל דסעודה קטנה שרי כמ"ש בסימן רל"ב.

אכילה קודם מנחה

כתוב בשו"ע (או"ח רלב, ב) ולא לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה. וכתב הרמ"א וי"ח וסבירא להו דסעודה קטנה מותר, ואינו אסור רק בסעודת נשואין או מילה, וי"א דאפילו סעודה גדולה סמוך למ"ג שרי, וי"א דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי, ונהגו להקל כשתי הסברות, דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה, ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה. ואפשר הטעם משום דעכשיו קורין לבית הכנסת, לא חיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל. מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפילו סמוך למנחה גדולה, ואפילו אם התחיל קודם לכן, כשמגיע מנחה קטנה והשעה עוברת, צריך לקום ולהתפלל.

ועי' במשנ"ב (ס"ק ו) דמזה שכתב "אפילו סמוך למ"ק", משמע דכשהגיע זמן מנחה קטנה מודה דאסור להתחיל, ובהגהת מרדכי מיקל גם בזה ודעתו דאין איסור אלא בסעודה גדולה סמוך למ"ק, וכן משמע במהרי"ו דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה.

ולפי"ז מבואר שמעיקר הדין ולפי המנהג שמוותר לאכול סעודה קטנה קודם מנחה קטנה, א"כ אין בעיא גם לאכול סעודה שלישית לפני שמתפלל מנחה. ובפרט אם אוכל רק "סמוך" למנחה קטנה. א"כ בוודאי עדיף להתפלל בזמן מנחה קטנה ולאכול סעודה שלישית לפני תפלת מנחה, במקום להתפלל מנחה שאינו יוצא אלא בדיעבד. ומבואר במשנ"ב (ס"ק כד) שסעודת שבת ויו"ט לא מקרי סעודה גדולה, וכ"ש סעודה שלישית שאין הדרך לאכול הרבה, ורק "יוצאים ידי חובה" (יוצא צו זיין), ובפרט בעיו"ט שיקפיד לא לאכול הרבה.

אכילת סעודה שלישית אחרי מנחה קטנה

ואפילו מי שרוצה להחמיר להתפלל מנחה לפני אכילת סעודה שלישית, נראה שיכול להתפלל אחרי מנחה קטנה ויאכל קצת יותר מכביצה (אפילו עם לפתן), ובזה אין בעיא שאוכל סמוך ליו"ט. והוא על פי מש"כ המשנ"ב (או"ח רצא, יז), וז"ל ואפילו אם חל יום טוב במו"ש שאי אפשר לו לאכול סעודה שלישית בסוף היום כנהוג, שהרי ראוי לו להמנע מלקבוע אז סעודה בעיו"ט כמו בע"ש, מ"מ אם יודע שיוכל אז לאכול עכ"פ כשיעור ביצה ויותר וכנ"ל בס"א לא יחלק סעודת שחרית לשתיים, דהא י"א דאסור לעשות כן משום ברכה שאינה צריכה.

ועי' ביה"ל שמביא דברי המג"א שאם יודע שיוכל לחזור ולאכול קודם שעה עשירית, אז אין לו לחלק סעודת שחרית לשתיים היכא שנמשך עד אחרי מנחה גדולה. וכתב הביה"ל שה"ט שחולק עליו משום דצ"ע הלא אף בסוף היום אינו אסור רק לקבוע סעודה, אבל מעט פת כביצה ויותר, אף כשחל עיו"ט בחול מותר. ודוחק גדול לומר משום דהיא מצות שבת גריעא דחשיבא כסעודה קבועה, וכמו שמצינו במקו"א דשבת קובעת, דזה אין שייך לענינו, דעיקר הטעם הוא משום כדי שתהיה אכילתו בלילה לתאבון. וכן מצאתי בעז"ה בבאור הגר"א (סימן תקכ"ט ס"א) בהג"ה בהדיא כמו שכתבנו.

איזה עדיף

ועדיין יש לדון איזה עדיף, להתפלל אחרי מנחה קטנה ולאכול כביצה ועוד, או לאכול אחרי מנחה קטנה ולהתפלל אח"כ.

והנה לגבי האיסור לאכול בע"ש ויו"ט, כתוב בשו"ע (או"ח רמט, ב) שאסור לקבוע בע"ש סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול, ואפילו היא סעודת אירוסין, מפני כבוד השבת, שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, וכל היום בכלל האיסור. וכתב הרמ"א שסעודה שזמנה ע"ש, כגון ברית מילה או פדיון הבן, מותר, כן נ"ל וכן המנהג פשוט. **ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול, מט' שעות ולמעלה.**

יוצא שלגבי אכילת סעודה שרגיל בחול אחרי מנחה קטנה, מעיקר הדין אין שום בעיא כלל, אלא **שמצוה למנוע מלקבוע סעודה**. אבל לגבי האיסור לאכול לפני מנחה, יש דעות שמעיקר הדין אסור, ואע"פ שכתב הרמ"א שהמנהג להקל אפילו בסעודה קטנה לפני מנחה קטנה, אבל הרי כתב הטעם משום שסומכים על קריאת השמש, והיום אין קריאת השמש. א"כ לכאורה יותר חמור לאכול לפני תפלת מנחה מלאכול סעודה שלישית אחרי מנחה קטנה ע"ש יו"ט, ובפרט אם אינו אוכל אלא כביצה ועוד דאז לפי המשנ"ב אין שום בעיא.